

SÁMIID RIEKKASEARVI

Svenska Samernas Riksförbund · SSR

En främmande trädart förstör renens
betesmarker och samernas renskötsel

När renen inte kan gräva genom istäcket på marken och nå marklaven så äter de av trädlaven, antingen så långt upp på trädet de når eller så när laven blåser ner på marken.
Bildkälla: SSR.

Inledning

Samerna har alltid haft ett speciellt förhållande till renen och markerna. Marken som varit hem under många generationer och fortfarande är, har stor betydelse för identitet, kultur, och den ekonomiska försörjningen. Renskötsel är den bärande delen av den samiska kulturen och de samiska rättigheterna har sin grund i att markerna brukas av renen. Den samiska hållningen till renen är att den är ett fritt djur. Människans roll är att skydda den från faror samt föra den till bästa möjliga betesmarker. Renen är inte inhägnad utan vandrar fritt i landskapet mellan olika betesland beroende på årstid. Renen är beroende av tillgång till naturbete för sin överlevnad.

För att möjliggöra en långsiktig, livskraftig och hållbar renskötsel och därmed upprätthålla det traditionella samiska levnadsättet, är renens betesmöjligheter avgörande. För detta krävs ett tillgängligt naturbete där renen kan ströva fritt och ha tillgång till växter och lav på marken och på träden året om. Sápmi är inte ett fredat landområde utan renskötseln tvingas anpassa sig efter olika ingrepp på renens marker av olika exploitörer som skogsbruk, vindkraft, gruvor, turism, rovdjur etc. Rensköterna vittnar om att vädret blivit både mer oförutsägbart och mer extremt, snabba återkommande temperaturförändringar, långa perioder av torra eller regn. Vintrarna är inte längre

riktigt kalla med torr snö i flera månader. Idag är det vanligt med regn mitt i vintern och att marken täcks av ett lager is som gör det svårare för renen att hitta föda, så kallat låst bete.

Skogsbrukets strategi, att sedan 1970-talet ersätta stora arealer skogsmark med det snabbväxande och främmande trädslaget contortatall (Pinus contorta) har sedan dess skapat stora arealer renskötselimpediment, det vill säga mark som är obrukbar för renskötsel. Contortaplantager innebär täta ogenomträngliga plantager som drastiskt har bidragit till minskade betesmarker för renen. De flesta av dessa arealer har omvandlats från skogsmark till plantager utan att det har samrått med samebyarna.

Sedan augusti 2017 gäller nolltolerans för contortaplantage i renskötselområdet och samtliga 44 samebyar som är medlemmar i Sámiid Riikasearvi står enade i kravet. Samerna erkänns i Sverige som urfolk och som en nationell minoritet, vilket stadgas i svensk grundlag. FPIC (Free, Prior and Informed Consent¹) råder i hela renskötselområdet, urfolks rättigheter och krav med hänsyn till renskötseln ska tas på allvar.

Detta dokument har tagits fram för att beskriva varför samtliga samebyar nu har en nolltolerans mot contortaplantage.

1. Fritt, i förväg lämnat, Informerat Samtyckte.

Varför invasiv contortatall på renbetesmark?

Enligt Skogsstyrelsen har svenska staten aldrig aktivt godkänt plantering av contortatall. Skogsbruket trodde att det vid sekelskiftet 2000 skulle inträffa en virkessvacka som innebar att det inte skulle finnas tillräckliga volymer att avverka till sina industrier. Detta resulterade i att skogsbruket under 1970-talet importerade och planterade snabbväxande, invasiv contortatall från Nordamerika. Enligt forskning växer contortatallen ca 40 % snabbare än den svenska tallen. Skogsindustrin såg i och med importen av det främmande trädslaget en möjlighet till fortsatt försörjning till sina industrier.

Skogsbolagen var först med att plantera contortatall i stor skala med början 1968. Även svenska staten genom dåvarande Domänverket började 1975 plantera contortatall på renbetesmarkerna. Under 1970- och 80-talet skedde nyplanteringarna av contortatall på stora arealer i norra Sverige. Stora arealer fina lavmarksbeten, värmeskyddande granskogar och gamla skogar med fina hänglavsbeten förstördes då dessa skogar avverkades och ersattes med contortaplantager. Marker som är av stor betydelse för renskötseln. Samråd med berörd sameby skedde ytterst sällan och renskötseln har tvingats anpassa sig efter skogsbrukets ingrepp på betesmarkerna.

Contortaplantagen i Sápmi är ett hot mot den samiska renskötseln

Den för skogsbruket så lönsamma strategin att omvandla stora delar av renbetesmarken till plantage av det främmande, nordamerikanska trädslaget contortatall ger förödande konsekvenser för renskötseln.

Ett contortaplantage är ett renskötselimpediment. När markerna föryngras med contortatall blir marken obrukbar för renskötsel. En stor areal betesmark försvinner och den ersätts inte på annat sätt av exploatören. Detta gör att renens betesmark hela tiden minskar i areal. De täta plantagerna blir flyttningsbarriärer i landskapet då det är omöjligt att flytta renhjordarna genom dessa. Täta ogenomträngliga plantager bidrar till en sämre hälsa för renen, en ökad arbetsbörda för rensköterna och en dyrare renskötsel.

Contortatallen har grövre grenar, än den svenska tallen, med längre och flera barrnålar. Det här gör att plantagerna blir täta och mindre ljus når marken vilket missgynnar marklaven. Den rikliga mängden barrnålar, ca tre gånger så stor som svensk tall, som faller till marken lägger sig som en matta över marklaven och hämmar dess tillväxt ytterligare.

Innan den gamla skogen avverkades kan området haft ett mycket bra marklavsbete som kan bevaras om man fortsätter odla med svenska trädarter. Däremot efter föryngring med contorta så minskar marklaven i tillväxt, eller på sikt försvinner den helt. Om det finns någon marklav kvar är den svåråtkomlig för renen på grund av det svårgenomträngliga plantaget. Detta innebär att den enskilde samebyns betesresurs minskar. Ett bra lavmarksbete vintertid med betesro där renarna väljer att stanna är grunden för en livskraftig och hållbar renskötsel. Bristen på bete gör att renarna lätt vandrar iväg till andra betesområden eller till andra samebyar i jakt på föda. Contortaplantagen resulterar i sämre djurhälsa, ökad arbetsbelastning för rensköterna, eventuellt ökade konflikter med grannsamebyar samt ökade kostnader. Något som inte bara påverkar den enskilde renskötare utan även dennes familj och andra i renens närhet.

Den värdefulla hänglaven (på bilden manlav, *Bryoria fuscocens*) är ett viktigt reservfoder för renen som nyttjas när markbetet inte kan nås.
Bildkälla: SSR.

”Utan renen är jag ingenting, renen bär min identitet, mitt liv, ja hela mig. Tänk om storsamhället skulle respektera renens behov av oförstörda betesmarker, respektera mitt liv...”

Renen äter marklav på vintern, den luktar sig till laven genom snön och gräver fram den med sina klövar. Bildkälla: SSR.

Några av de marklavlar som renen äter (Islandslav/*Cetraria islandica*, Grå renlav/*Cladonia rangiferina*, Gulvit renlav/*Cladonia arbuscula*, Fönsterlav/*Cladonia stellaris*).
Bilden visar ett marklavsbete av god kvalitet. Bildkälla: SSR.

Höga arealer contortaplantager i landskapet har också bäring på ett annat stort problem för renskötseln, nämligen framkomligheten. Täta ungskogar är mycket svåra att ta sig igenom för både ren och renskötare. Contortatallen kvistrensar sig dåligt och grenarna blir mycket långa och grova. Det här gör att contortaplantagerna upplevs som mycket tätare än skogar med svensk tall även om de har samma stamantal. Även glest planterade contortatallar kan därför bli ogenomträngliga områden.

Oavsett om renen blir driven eller själv får ströva fritt så väljer den ogärna att passera genom contortaplantagerna på grund av att de är täta och renen har dålig sikt i de vilket gör det svårt att hinna uppfatta faror. Det täta contortaplantaget blir ogenomträngligt för både renen och renskötaren. För renskötaren är plantaget även ett arbetsmiljöproblem. Contortans långa och vassa grenar sliter onödigt mycket på renskötarens maskiner, kläder, fysik och psyke.

Contortaplantagerna blir förflytningsbarriärer i landskapet som hindrar både renens naturliga strövning och renskötarens aktiva flytt av renarna. Renen vandrar självmant efter stråk och för att flytta en renhjord mellan olika betesområden används så kallade flyttleder. Flyttlederna följer renens naturliga flyttstråk och har använts av många generationer renskötare. Längs flyttlederna finns flera svåra passager som utgör hinder t.ex. svårforcerad terräng, vägar, järnvägar, skoterleder, samhällsutbyggnad, exploateringar såsom vindkraft, gruvdrift med mera. Ett contortaplantage på en flyttled innebär ytterligare en svår passage för renarna att förflytta sig mellan betesområdena.

En renhjord som man försöker flytta genom eller förbi contortaplantager splittras upp, det blir oreda i hjorden och renskötarna tappar kontrollen på renarna. De ofta mycket täta contortaplantagerna gör att både renskötaren och renen har problem att ta sig fram i dessa

bestånd. Många av de stamtäta contortaplantagerna har problem med krokiga och vridna träd vilket ytterligare försvårar framkomligheten. Renskötarna tvingas gå runt plantagerna med renarna, vilket ibland kan innebära stora omvägar. Det blir både tidskrävande, arbetskrävande och det tär onödigt på renens hälsa. Samebyn behöver mer arbetskraft på marken och kan tvingas nyttja både biltransport av renar och bekosta helikopter för att komma förbi plantagerna med sina renar.

Renar är som människor på så sätt att de har sina olika personligheter och beteenden. Hanrenar söker sig tidvis för sig själva, de kan till exempel söka sig in i plantagerna för att freda sig från vajorna som försvarar betesgroparna utanför för sig och sina kalvar. Renar som man tappar in i contortaplantagerna vill man ha ut på en gång, helst samma dag. Att få ut dessa renar från plantagerna är mycket svårt då

de täta plantagerna gör det svårt att se renarna där inne, det är dålig sikt och svårt att ta sig fram för renskötaren. Renskötare vittnar om hur lodjuren ofta lägger sig för dagvila i contortaplantagerna och de renar som trots allt söker sig in i plantagen utsätts därför för en ökad risk för att bli tagna av rovdjur.

Det har visat sig att contortatallen ofta klarar storm och snötryck sämre än den svenska tallen, vilket gör att skogsbruket ser röjning och gallring av contortatallen som en risk. Ett contortaplantage med markliggande, snötyngd, knäckt och skadad contortatall är ett stort bekymmer för renskötseln då det ställer till än mer svårigheter. Att gallra contorta, att öppna upp gator i plantagerna eller att kvistrensa träden kan hjälpa för att flytta renarna genom och förbi contortaplantagen. Men det kan inte kompensera för förlorad betesmark.

När Contortatallens rikliga mängd långa barrnålar faller till marken lägger de sig som en matta över marklaven och hämmar dess tillväxt ytterligare.
Bildkälla: SSR.

”Den symbios som renskötaren och renen levt i århundranden slås sönder. Skogen är en central del av renens och vår årscykel. De förändrade skogarna bryter årscykeln och förändrar renskötseln, kulturen och vårt sätt att leva!”

Vid bra bete kan renhjorden hållas samlad och renskötaren kan vakta den mot faror.
Bildkälla: SSR.

Samerna bor i fyra länder Ryssland, Finland, Norge och Sverige. Detta stora landområde kallas för Sápmi. Sápmi breder ut sig över hela den norra delen av Nordkalotten, från ryska Kolahalvön i öster till svenska landskapet Dalarna i söder. Sápmi som begrepp innefattar både landet Sápmi och folket samerna.
Bildkälla: www.samer.se. Illustratör Anders Sunesson.

Nolltolerans contorta

Sámiid Riikasearvi är en politiskt obunden intresseorganisation som utgörs av 44 samebyar och 17 sameföreningar på svensk sida av Sápmi. Samebyarna har utsett organisationen till sin talesperson för frågor kopplade till renskötsel.

Sámiid Riikasearvi har sedan 2008 haft en tydlig ståndpunkt om att contortatall inte får användas inom renskötselområdet. Samebyarna uttalade i augusti 2017 en nolltolerans till contortaplantager i renskötselområdet:

- Vi kräver att storskogsbruket tar sitt ansvar och slutar plantera Contorta i renskötselområdet, och tar fram en plan för hur befintliga bestånd kan avvecklas.
- Vi kräver respekt för vår rätt att kunna använda marken för renbete och accepterar inte att Contorta planteras på våra marker.

Signalerna är tydliga, användningen av contortatall på renbetesmarker är enbart till skada för renskötseln och accepteras inte.

FPIC

Sámiid Riikasearvi har vid ett flertal tillfällen uttalat att i områden som bebos och brukas av samer skall delaktighet och rätt till inflytande i förhållande till naturresurser råda. Internationellt betonas vikten av urfolks inflytande över naturresurserna. Förvaltning och bruk av marker i områden som bebos och brukas av samer skall därav ske utifrån de internationella åtaganden som Sverige förbundit sig att följa. Dessa åtaganden skall inte enbart efterlevas av staten utan även av de aktörer som på olika sätt påverkar markerna.

Den bruksrätt som samerna har till mark och vatten ska i enlighet med svensk och internationell rätt respekteras på motsvarande sätt som andra medborgares rätt att bruka mark. Samerna har samma rätt till skydd för renskötselrätten – som inkluderar rätt till renbete, jakt och fiske – som andra medborgare har för sin rätt till egendom. Hänsyn ska visas såväl för rätten till renbete som för rätten till jakt och fiske.

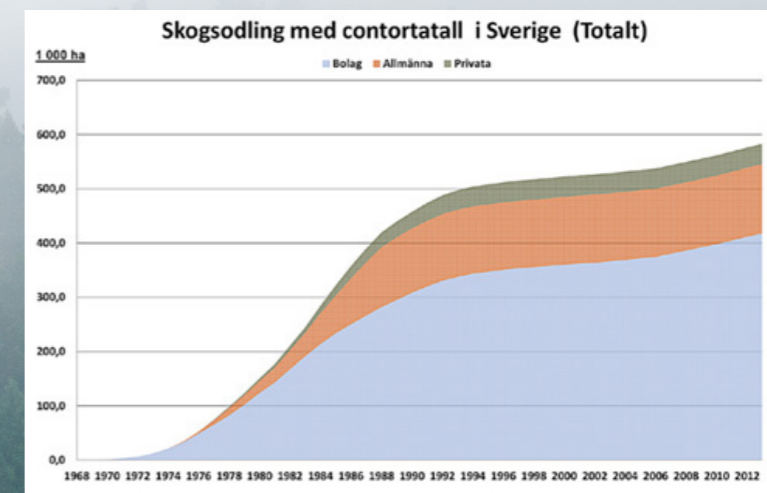
När åtgärder och ingrepp inom dessa områden sker måste följande beaktas:

- Att samebyarnas rättigheter respekteras fullt ut.
- Att FPIC (Free, Prior and Informed Consent/Fritt, I förväg lämnat, Informerat Samtycke) råder.
- Att åtgärdersompåverkarmöjligheterna att bedriva sin traditionella naturbetesbaserade renskötsel inte vidtas.
- Att de aktörer som verkar inom renskötselområdet respekterar och uppfyller de krav som ställs i folk-rätten.
- Att aktörerna erkänner samerna som urfolk och de rättigheter som följer av det.

Fakta

- År 2017 fanns det enligt Skogsstyrelsen ca 515 000 ha contortaplantager i Sverige, varav drygt 85 % av denna areal finns i Sveriges fyra nordligaste län, det vill säga i renskötselområdet. Skogsvårdslagen förbjuder föryngring med contorta söder om 60 breddgraden, renskötselområdet börjar strax norr om 61 breddgraden.
- Enligt forskning (Sveriges Lantbruks Universitet) har marklavsdominerade skogar inom renskötselområdet minskat med 70 % under en 60-årsperiod. De goda marklavs förekomsterna har fragmenterats i landskapet, vilket förutom en alltmer påtaglig brist på vinterbete också innebär ökade insatser med att förflytta renar mellan bra betesmarker, eller att få de att stanna på samebyns egna marker. Det finns flera orsaker till minskade marklavsmarker, contortaplantagerna bidrar till att ytterligare försämra en redan dålig situation.
- För den svenska tallen och granen anger Skogsvårdslagen hur gammal skogen måste vara för att den ska få avverkas. Detta saknas för contortatall och det innebär att plantageskogarna kommer att avverkas tidigare, vilket för renskötseln innebär tätare störningar på betesmarkerna. Skogsbruket talar om avverkning vid 60 års ålder, den ålder när trädslaven börjar växa till en bra betesresurs på svensk tall och gran.

- År 2017 är arealen med lavtyp (>50 % marklav) ca 425 000 ha inom renskötselområdet och arealen contortaplantage är ca 438 000 ha.
- Renen är anpassad att leva i arktiskt klimat bland annat genom en unik förmåga att omvandla lavar till energi. Renens tillväxtperiod sker på sommar- och höstbeteslanden då den med proteinrika örter, gräs och svampar bygger fettreserver för att klara vintern. Under vintern förbrukar renen helst så lite energi som möjligt då den lever på sina reserver i kombination med magert bete bestående av främst lavar som grävs fram under snön eller betas från träden. Det bästa för renens mående är om den kan stå helt still och bara beta hela vintern, då förbränner den inte onödigt fett och kan spara sina resurser. Förbränner renen för mycket energi på att överleva under en svår vinter kan det bl.a. leda till att vajorna (honrenarna) aborterar sina kalvar för att själva överleva.

Skogsstyrelsens data för etablering av contortatall i Sverige, visar en explosionsartad etablering. Under den tiden har bolagen sällan samrått med samebyarna. Denna contorta är för det mesta kvar idag och utgör där den finns ett så kallat renskötselimpediment. Det vill säga ett område där renskötsel är omöjlig eller kraftig försvårad.

”Den gamla granskogen som ger nödvändig svalka heta sommardagar och hänslav på vårvintern är snart ett minne blott. Jag oroar mig för att mina barn inte kan föra den traditionella renskötseln vidare då våra betesmarker förändras så mycket av det skogsbruk som nu bedrivs.”

Bildkälla: SSR.

SÁMIID RIIKKASEARVI

Svenska Samernas Riksförbund · SSR